

relations.

Keywords: personnel, employ, penal institutions, penal system.

УДК 343.9

М.О. Торбєєв

Аспірант кафедри кримінального права Інституту імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді. На етапі свого розвитку кожна незалежна державність потребує побудови та удосконалення кращої, більш ефективної системи громадської безпеки як невід'ємної складової національної безпеки, яка займає особливе місце в структурі її національних інтересів. Сучасна кримінально-правова наука не містить в собі ряд концептуальних понять у сфері радіаційної безпеки, що негативним чином впливає на процес виявлення, детермінації та запобігання злочинним проявам в ній.

Ступінь наукової розробки проблеми. Окремі аспекти дослідження правової природі радіаційної безпеки та злочинів в ній ставали предметами дослідження науковців радянського та сучасного періодів. Вагомий внесок та не малий вклад у розробку проблеми і розкритті питання радіаційної безпеки внесли такі вчені, як В.О. Тихий, О.П. Литвин, А. В. Липкан, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, А.А. Тер-Акопов, К.В. Плева, В.П. Малков, Талевлин А.А., Г. І. Балюк, О.В. Маслюк, А. І. Йойриш, А.Б. Чопорняк, Константинов, О.А. Журбенко, В. П. Горбулін, В. А. Барановський, А.Л. Деркач, Є.А. Іванов та інші. У працях цих вчених містяться положення,

що здебільшого стали основою для кримінально-правового аспекту дослідження цього питання, однак криминологічний окрас цього питання залишається і досі малодослідженим.

Постановка завдання. Дана стаття має на меті провести аналіз стану дослідження проблем кримінально-правової та криминологічної характеристики запобігання злочинам проти радіаційної безпеки в сучасному кримінальному праві та криминології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова громадянського суспільства в Україні зобов'язує подальший розвиток ядерної енергетики здійснювати з урахуванням участі свідомої громадськості в цьому процесі, через те, що дана сфера прямо зачіпає проблеми безпеки самих громадян, охорони їх життя та здоров'я як однієї із пріоритетних течій безпечного розвитку держави. Кожного дня при всіх видах діяльності люди наражаються на різного роду загроз. В частих випадках такі небезпеки певним чином прогнозуються самими людьми, як логічний наслідок усвідомленої дії, однак злочинні течії, часом невідконтрольні їх лідерам, виникають стихійно та не прогнозовано, що несе за собою масштабну загрозу безпеці всій країні. У всіх видах радіаційної діяльності важливо мати уявлення про ризики, пов'язані з використанням радіаційного предмету. Нарощувана роль глобальної атомної проблеми визначає необхідність створення ефективної системи забезпечення радіаційного захисту населення та навколишнього природного середовища. Ріст рівня загроз від злочинного прояву в цій сфері визначають актуальність постійного дослідження проблеми радіаційної безпеки, що прямо впливає на досконалість і ефективність прийнятих заходів від яких залежить безпека суспільства сьогодні та всього людства завтра. З іншої сторони, Україна є спадкоємцем потужної системи атомних електростанцій, тому важливим є завдання забезпечення безпеки в цій галузі, зокрема від злочинних посягань, як необхідної умови зміцнення національних інтересів України.

Загальновідомою є та обставина, що будь-яке дослідження окремого феномену лежить в розумінні певного алгоритму та послідовності дій, які характеризуються початком, коренем дослідження, що проростає в

подальші відкриття, аналізи, вивчення. Так, теоретична складова цього процесу акумульовано трансформується в практичну площину у вигляді комплексного заходу запобігання та попередження, як найефективніший превентивний механізм боротьби зі злочинами на базі певних дослідницьких висновків. Доречно з цього приводу зазначив Д.А. Карімов, стверджуючи, що сучасний стан правового об'єкта відходить своїми коренями у минуле, при цьому науковцем акцентовано увагу на тому, що в основі логічного лежить історичне, а історичне не лише взаємодіє з логічним, але й проникає в нього. Навіть найбільш абстрактна логічна формула права є також і історичною, оскільки вона є результатом співставлення, аналізу і узагальнення певного історико-правового досвіду. Без історичного відновлення правового розвитку унеможлиблюється логічне усвідомлення його закономірностей, однак і без логічного осмислення об'єктивного ходу історичного розвитку права неможливо розкрити внутрішні причини і механізм його руху [1 с.17].

По цій проблематиці було здійснено значна кількість досліджень, проте здебільшого вони стосувалися окремих її питань та аспектів. Допустимо прийти до висновку про недостатню увагу до проблематики радіаційної безпеки з боку сучасних науковців в розрізі комплексного кримінологічного дослідження та аналізу, який системно розкриває весь спектр злочинів проти радіаційної безпеки, зокрема, залишилося недостатньо висвітленими питання кримінологічної безпеки у радіаційній сфері, що потребує перегляду значення впливу та ролі суб'єктивного фактору в матриці причин виникнення і реалізації загроз радіаційної безпеки, в тому числі її кримінологічній складовій, а отже й ефективності кримінально-правових засобів її забезпечення пов'язаних із цим. Крім того, в наявних на сьогодні дослідженнях окремі публікації містять в собі протилежні погляди, що часто пролонгуються у протилежні теоретичні позиції, які потребують уточнення чи узгодження між собою. До цього часу законодавчо не визначено кореневе поняття «злочинність у сфері радіаційної безпеки» та/або «злочини у сфері радіаційної безпеки», не досліджено їх сутність, правова, соціально-економічна природа, ознаки тощо.

До сьогодні немає самостійних наукових праць, спеціально

присвячених суто злочинам проти радіаційної безпеки в частині їх криминологічної характеристики, детермінації та запобігання. В підручниках з кримінального права та коментарях КК України розглядалися окремі питання кримінальної відповідальності за порушення правил поводження з радіоактивними матеріалами. В даних матеріалах розкривається вагома частина корисних правозастосовних посилянь та теоретично-практичних положень, проте дані напрацювання мають вибірковий і в певному розумінні дискусійний характер.

Радіаційна безпека, являється складовою громадської безпеки (згідно з структурою КК України) в той же час є складовою і екологічної безпеки, за своїм характером та змістом, що в свою чергу є складовими системи національної безпеки і утворює складне явище, дослідження якого вимагає поєднання теоретичного та практичного досвіду в багатьох галузях знань і має обґрунтовуватись з самого визначення та розкриття власної сутності та природи, а також ознак цього правового явища.

Здійснюючи взаємопов'язаний аналіз приходимо до висновку, що визначенню підлягає поняття безпеки для людини в першу чергу як всеохоплююча категорія. Дана категорія «безпека» визначається як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує, стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [2].

На нашу думку, слід надати акцент таким її рисам, як нормальний (безперешкодний) розвиток подій життєдіяльності особи (стан), суспільства в умовах відсутності будь-яких загроз цьому, так само, як і відсутності будь-якого несприятливого впливу або навіть ризик таких впливів на життєві процеси людини. В свою чергу В.А. Ліпкан визначив чотири форми прояву поняття безпеки, що впливають з чотирьох підходів до розуміння цього соціального явища. В загальному його порівнянні він прийшов до висновків, що безпеці, як поняттю, притаманні чотири підходи у його визначенні, а саме: статистичний (як стан захищеності від), апофатичний (як відсутність загроз і небезпек), діяльнісний (система заходів, спрямованих на створення певних безпечних умов), пасивний (дотримання певних параметрів і норм, від

забезпечення яких безпосередньо залежить безпека) [3, с. 362-363].

Свого часу, для більш правильного розкриття цього поняття до його антиподу «небезпека» приходив і В.П. Тихий, який доречно акцентував увагу при його порівнянні через визначення значення громадської небезпеки зазначивши, що у змісті поняття немає такої ознаки, як безпека. Виражається це заперечною приставкою «не» [4, с. 18-19].

Небезпека не існує сама по собі. Вона виникає від тих або інших предметів, явищ, процесів, діяльності тощо. Безпека, виступаючи формою прояву своєї протилежності, – небезпеки, також окремо від предмета не існує. Безпека – це якість предмета, а не сам предмет, те чим володіє окремий предмет. Тому є не небезпека, а предмети, які нею володіють. Лише в результаті відхилення, абстрагування цієї якості від самого предмета й утворюють поняття, яке розглядається [4, с. 6].

Суспільний розвиток, його сталість та динамічна забезпеченість найбільш можлива за умови нормальних умов перебігу процесів без ризиків загрозливого зовнішнього впливу на них. Тобто, сучасне практико-теоретичне визначення цього поняття вмістило в собі історично сформований досвід накладений на сучасний стан речей в цій сфері, що поєднало комплексне розуміння наявності безпечного стану в суспільстві, наявності предмету з характерними негативними впливами на цей стан та необхідності державного регулювання щодо детермінації та запобіганню цим впливам.

Найбільш наближеними дослідженнями до цієї статті мали місце в рамках екологічної безпеки, що у складі національної безпеки держави мають певну історію та істотні здобутки. Початок досліджень припадає на середину 90-х років минулого століття, коли усвідомлення незалежності держави потребувало методологічного і методичного забезпечення формування політики національної безпеки, вивчення засад національної безпеки як системного багатокомпонентного явища й однієї з фундаментальних основ державотворення. Тому розгляд екологічної безпеки у сучасних реаліях формування національної стратегії і врівноваженої політики вбачається актуальним науковим завданням [5, с. 240-246].

Дослідниками проблем безпеки вірно розмежовано її на загальну та

спеціальну, що в контексті роботи дає підстави відносити радіаційну безпеку так само до спеціальної. Вперше питання такого виділення постало О.П. Литвином в 1991 році. Тоді в теорії й практиці не існувало понять злочинів, скоєних проти загальної і спеціальної безпеки держави. З'ясування їхнього змісту може сприяти правильній юридичній оцінці діяння при кваліфікації злочинів, призначенні покарання й вирішенні інших практичних питань, зазначав він. Крім того, це дасть змогу конкретизувати теоретичне осмислення цих понять, що сприятиме об'єктивному відображенню й характеристиці суспільно-юридичної природи конкретно взятого злочину, служити критерієм оцінки характеру й ступеня його громадської безпеки, а це у результаті відіграє важливу роль у кримінально-правовій охороні громадських відносин, що визначаються як відносини, що покликані забезпечити екологічну безпеку [6].

На нашу думку, загальне поняття безпеки можна розкласти також за наступними ознаками на основі базової – як певного стану на який здійснюється чи не здійснюється негативний вплив з усіма потенційними наслідками. Отже, саме цей стан являє собою об'єкт охорони, при якому можна виділити наступні обов'язкові характеризуючі умови для нормального забезпечення його існування, зокрема: явища і процеси, які не можуть завдати шкоди, а також відсутність навіть ризику (загального чи спеціального), пов'язаного з можливістю завдати таку шкоду. При чому, відсутність шкоди або загрози завдання такої в даному випадку розглядається як поняття категоричне і не пов'язане з кількісною категорією, яка може підлягати оцінці. Мається на увазі, що безпеці, як відповідному стану притаманні ознаки відсутності будь-якої шкоди, навіть мінімальної, а також відсутність загрози завдання такої. Характерним для стану безпеки є також відсутність матеріальних наслідків злочину, навіть у формі загрози настання таких. У власному погляді щодо наслідків екологічних злочинів (що також допустимо відносити до злочинів, що посягають на спеціальну безпеку) С.Б. Гавриш стверджував, що створення загрози шкоди природному середовищу чи порушення екологічної безпеки, що характеризується фізичною,

соціальною та нормативною ознаками, є наслідками екологічних злочинів [7, с. 258-259].

С.Б. Гавриш відокремлює саме поняття «загрози», як самостійного стану порушення безпеки від тих наслідків, що характеризуються прямими чи опосередкованими збитками як наслідками злочину.

Проте, з даною думкою не погоджується інший дослідник – прихильник суто матеріальної складової злочинного наслідку В.К. Матвійчук, який стверджував, що такий погляд суперечить конструкції описання злочинів із матеріальними складами, де законодавець пов'язує момент закінчення злочину з настанням наслідків, а не з загрозою їх настання, і це очевидно, як він зазначає.

Звичайно, слід погодитися з С.Б. Гавришем, що термін «наслідки злочину» – це загальне поняття, яке в конкретних складах злочину наповнюється конкретними наслідками і конкретною термінологією [8].

Тобто, з початком побудови власної теоретико-правової бази держави формулювалися і базові погляди визначення національної безпеки в тому числі і в частині екологічної її складової, яке наразі допустимо доповнювати у застосуванні в її спеціальній категорії – радіаційної безпеки. В кожному з них робиться наголос на наявність чи відсутність наслідків порушення нормального стану життєдіяльності в державі. В першому випадку зазначалося, що саме створення загрози є достатнім наслідком, то в другому баченні для достатності такої кваліфікації необхідним має бути конкретно визначений результат у вигляді шкоди.

Комплексні підходи запобігання порушення нормальних станів в актуальній для нас сфері описано в спеціалізованій довідниковій літературі в якій поняття «радіаційна безпека» здебільшого визначено як комплекс заходів, що забезпечують безпечну роботу з радіоактивними речовинами та іншими джерелами іонізуючих випромінювань [9, с.128], що прямо пов'язана з безпечним станом природнього середовища та безперебійною роботою радіаційно-ядерних об'єктів де, в рамках комплексу заходів, забезпечується допустимість меж доз негативного радіаційного впливу на населення та навколишнє природнє середовище [10, с. 247].

Іншими словами сучасна правова наука додатково збагатила визначення самої суті радіаційної безпеки заходами її забезпечення у формах заходів запобігання, що на наш погляд є правильним з точки зору повноти розкриття питання і недосконалим з точки зору їх відокремлення від кримінально-теоретичних досліджень поняття радіаційної безпеки.

Теоретична складова дослідження явища радіаційна безпека виглядає значно збагаченою поглядами, міркуваннями та правовими позиціями щодо розкриття його суті на відміну від кримінально-нормативного визначення та закріплення. Розглядаючи радіаційну безпеку через стан розвитку суспільних відносин в державі обов'язковим є її дослідження через призму регулювання правовими засобами. Для більш чіткого та правильного (в розумінні правозастосовчого характеру) дослідження цього питання необхідним є звернення до його нормативного аналізу. Однак, вирішення цього завдання ускладнює недосконала правова база, що не містить в собі чітких визначень. Основна нормативно-правова база України по визначенню цього поняття зводиться здебільшого до комплексу заходів: законодавчих [11, с. 81]; адміністративних, медичних та санітарних [12, с. 19], тобто формально сама суть радіаційної безпеки зводиться лише до однієї з її форм досягнення безпечного стану, а не визначення його як правового явища, що вимагає чіткої дефініції.

За умови відсутності окремого визначення в діючому законодавстві України змістовного поняття безпеки, радіаційної безпеки, то найбільш наближеним до цього в ракурсі дослідження є визначення в Законі України «Про основи національної безпеки України», згідно з яким під національною безпекою України розуміється перш за все захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток всіх життєвих процесів, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз в різних сферах державного існування [13].

З цієї ж позиції А. В. Ліпкан зокрема розглядає радіаційну безпеку як процес управління загрозами та небезпеками, за яким забезпечується дотримання певних меж радіаційного впливу на персонал, об'єкти

атомної енергетики, економіки, населення та навколишнє природне середовище, визначених відповідними нормами, правилами і стандартами, а також ефективне функціонування підсистеми радіаційної безпеки [14, с. 576].

Висновок і перспектива подальших розробок. На сучасному етапі дослідження проблем запобігання злочинам проти радіаційної безпеки фактично сформульовані два погляди, один з яких формує бачення, що нормальний стан має забезпечуватися навіть без ризиків його порушення, інший – що злочини у цій сфері є злочинами з матеріальним складом і мають містити в собі обов'язкові наслідки у вигляді матеріальних збитків. Проте досліджуючи дану проблематику окреслився наявний ще один висновок, що в сучасних реаліях таких теоретичних поглядів вочевидь недостатньо, і ми говоримо про необхідність поєднання теоретичного аналізу з певного роду заходів, їх комплексу задля запобігання негативним ризикам в цій сфері.

Тобто, комплексний аналіз наповнюється якісно новим, на жаль за суттю незалежним, баченням радіаційної безпеки саме як процесу управління відповідними спеціальними процесами, в яких дотримання відповідних норм, правил та стандартів зумовлює безпечності існування певного стану функціонування.

Незважаючи на такі висновки, що в нормативному та дослідницькому полі відсутній єдиний комплексний підхід до вирішення питання єдиного розуміння радіаційної безпеки, злочинних проявів в цій сфері, можливо доповнити умови забезпечення безпеки, як явища і процеси, що могли завдати шкоди, однак були вчасно виявлені та попереджені дієвим управлінням, тобто процесом детермінації, однак це вже предмет дослідження іншої статті.

Література

1. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – 380 с.
2. Мельничук Т.В. Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування / Т.В. Мельничук // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – № 60. – С. 132-138.
3. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки : підручник / В.А. Ліпкан. – К. : КНТ, 2012.

2009. – 631 с.

4. Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами: Учеб. пособие. / В.П. Тихий – К.: УМК ВО, 1989. – 80 с.

5. Сабіров Р.Ф. Екологічна безпека як невід'ємна складова національної безпеки України / Р.Ф. Сабіров // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2010. – № 1.

6. Литвин О. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки [Електронний ресурс]. // Юридичний журнал. – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3442>.

7. Гавриш С.Б. Кримінально/правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.

8. Матвійчук В.К. Інші тяжкі наслідки в злочинах проти довкілля: теоретичні та практичні проблеми / В.К. Матвійчук // ЮРИДИЧНА НАУКА. – 2011. - № 6.

9. Мусієнко М.М. Екологія. Охорона природи. Словник-довідник / М.М. Мусієнко, В.В. Серебряков, О.В. Брайон. – К.: Знання, 2002. – 550 с.

10. Українсько-англо-російський тлумачний словник з радіоекології і радіобіології. – К. : ЧорнобильІнтерінформ, 2001. – С. 395.

11. Ядерная энергетика, человек и окружающая среда // Н. С. Бабаев, В. Ф. Демин, Л. А. Ильин [идр.]; под ред. А.П.Александрова. – М.: Энергоиздат, 1981. –296 с.

12. Словарь терминов в области радиационной безопасности: Проблема 9. Обеспечение радиационной безопасности (ОРР № 9) – М., 1980. – С. 19-389.

13. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

14. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія / В. А. Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 600 с.

Анотація

***Торбєєв М.О.* Стан дослідження проблем кримінально-правової та криминологічної характеристики запобігання злочинам проти радіаційної безпеки в сучасному кримінальному праві України та криминології. – Стаття.**

У статті досліджуються проблеми розкриття суті кримінально-правової та криминологічної характеристики запобігання злочинам проти радіаційної безпеки, здійснюється аналіз вивчення поняття радіаційної безпеки через призму дослідження самого поняття безпеки в площині радіаційних злочинних впливів. У статті вказується на те, що в сучасному кримінальному праві України та криминології відсутні єдиний підхід до визначення суті радіаційної безпеки, радіаційної злочинності.

Ключові слова: безпека, радіаційна безпека, радіаційна злочинність, злочини у сфері радіаційної безпеки.

Аннотация

***Торбеев Н.А.* Состояние исследования проблем уголовно-правовой и криминологической характеристики предупреждения преступлений против радиационной безопасности в современном уголовном праве Украины и криминологии. – Статья.**

В статье исследуются проблемы раскрытия сущности уголовно-правовой и криминологической характеристики предупреждения преступлений против радиационной безопасности, осуществляется анализ исследования понятия радиационной безопасности через призму исследования самого понятия безопасности в плоскости радиационных преступных влияний. В статье указывается на то, что в современном уголовном праве Украины и криминологии отсутствует единый подход к определению сути радиационной безопасности, радиационной преступности.

Ключевые слова: безопасность, радиационная безопасность, радиационная преступность, преступления в сфере радиационной безопасности.

Summary

***Torbeyev M.O.* The State of Research of Criminal and Criminology Description of Prevention of Crimes Against Radiation Safety in the Modern Criminal Law of Ukraine and Criminology. – Article.**

In the article problems of disclosure of essence of the legal and criminological characteristic of prevention to crimes against radiation safety are investigated, the analysis of research of concept of radiation safety through a prism of research of the concept of safety of the plane of radiation criminal influences is carried out. It is specified in article that in modern criminal law of Ukraine and criminology there is no unified approach to definition of the essence of radiation safety, radiation crime.

Key words: safety, radiation safety, radiation crime, crimes in the sphere of radiation safety.

